

Lucie Šmídová
Mireia Ryšková

Ke kněžství ženy

Korespondence
Josefa Zvěřiny
a Mireii Ryškové
(1980–1986)

Ke kněžství ženy

Korespondence Josefa Zvěřiny a Mireii Ryškové (1980–1986)

Lucie Šmídová

Mireia Ryšková

Recenzovali: prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.

prof. PhLic. Vojtěch Novotný, Th.D.

Publikace byla podpořena projektem Progres Q01 – Teologie jako způsob interpretace historie, tradic a současné společnosti.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1

www.karolinum.cz

Praha 2022

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2022

© Mireia Ryšková, Lucie Šmídová, 2022

© Josef Zvěřina – heirs

ISBN 978-80-246-5173-6

ISBN 978-80-246-5246-7 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Poděkování	6
Úvodem (<i>Lucie Šmídová</i>)	7
„Teologie ženy“ Josefa Zvěřiny (<i>Mireia Ryšková</i>)	21
Korespondence Josefa Zvěřiny a Mireii Ryškové (1980–1986)	35
Přílohy	65
Dopisy Mireii Ryškové Bohu	65
Diskuse k tématu žena v církvi v časopise <i>Informace o církvi</i> (1986)	69
Mireia Ryšková: Dodatek po 40 letech	75
Biografické medailony	79
Josef Zvěřina	79
Mireia Ryšková	80
Seznam zkratk	82
Ediční poznámka	83

Poděkování

S Mireiou Ryškovou jsem se poprvé setkala před několika lety, když jsem ji kvůli jedné ze svých studií požádala o sdílení vzpomínek na Josefa Zvěřinu. Při té příležitosti jsem se dozvěděla, že si s ním v 80. letech psala. Marie Rút Křížková měla v úmyslu tyto dopisy vydat, nicméně projekt se z řady důvodů neuskutečnil. Nedokončeného projektu jsem se s Mireiným svolením ujala. Díky odborné studii, ale i osobní reflexi Zvěřinovy partnerky v dialogu získala naše publikace po obsahové stránce významně jinou tvář. Prof. Vojtěch Novotný, děkan Katolické teologické fakulty, tuto aktivitu uvítal, podpořil a jako autor monografie a řady článků o Josefu Zvěřinovi k ní přispěl cennými radami, za což mu velmi děkuji. Za podporu, porozumění a svolení publikovat tuto korespondenci také ze srdce děkuji Jiřímu Vaníčkovi, synovci ThDr. Josefa Zvěřiny, a jeho synovi Ing. Jiřímu Vaníčkovi.

L. Š.

Úvodem

Lucie Šmídová

Překládaná publikace si klade za cíl seznámit čtenáře nejen s korespondencí Josef Zvěřiny s Mireiou Ryškovou, ale poskytnout alespoň částečnou odpověď na otázku, proč byla ženská touha po kněžství vnímána v 80. letech 20. století tak negativně, a to nejen ze strany mužů, ale i žen. Z tohoto důvodu bude nutné představit kontext vzniku těchto dopisů z hlediska teologického i historického a pohovořit nejen o dějinách církve v českých zemích ve 2. polovině 20. století, ale také o tehdejších postavení žen v církvi a ve společnosti.

Totalitní režim v letech 1948–1989 způsobil římskokatolické církvi v českých zemích škody, které si do té doby uměl představit jen málokdo.¹ Třebaže v protektorátním období docházelo k likvidačním útokům na instituce i konkrétní osoby, svým rozsahem si nezapadají s tím, co následovalo po únoru 1948. V tomto více než čtyři dekadý trvajícím období skutečně není přehnané hovořit o destrukci církve na všech úrovních: komunisté se účinně a ve velkém zbavovali církevních organizací i jednotlivců, jejich cílem byla úplná likvidace církve.

Komunistická moc ve své snaze o ateizaci a sekularizaci společnosti úspěšně navázala na prvorepublikový protikatolický resentment a dále jej prohlubovala. Na rozdíl od nacistického režimu, který byl většinou společností vnímán negativně, mohla KSČ zejména zpočátku stavět na imagi strany, která se účastnila protinacistického odboje a usiluje

1 Zde uváděný nástin nemůže z pochopitelných důvodů obsahovat celou řadu zásadních informací. Čtenář, který má o danou problematiku zájem, se může dozvědět více v monografii *Katolická církev v Československu 1945–1989* od Stanislava Balíka a Jiřího Hanuše a v celé řadě odborných textů zaměřených na dílčí témata či jednotlivé osobnosti daného období.

o sociální spravedlnost, čímž si získala sympatie nemalé části obyvatelstva. V této atmosféře tedy byly útoky proti římskokatolické církvi mnohem přijatelnější než za protektorátu.

Od února 1948 neuběhlo ani pět let a biskupové v českých zemích byli až na čestné výjimky odsunuti do venkovských farností, internováni či uvězněni, diplomatické vztahy s Vatikánem byly přerušeny. Mužské řády a kongregace byly zrušeny a jejich členové internováni. Ženské řády a kongregace působící ve zdravotnictví a sociální oblasti nesměly nabírat dorost a byly zneužívány na nejtěžší práce, ty kontemplativně zaměřené byly podobně jako mužské zrušeny. Stejně tak bylo zrušeno katolické školství, činnost katolických spolků a organizací byla maximálně omezoována, mnohé byly rozpuštěny, katolický tisk byl zásadně omezen co do počtu periodik i výtisků a podroben tuhé cenzuře. V neposlední řadě přišla církev o půdu, což pro ni bylo z ekonomického hlediska devastující.

Ve vězení mizely na základě vykonstruovaných procesů tisíce katolíků – laiků, příslušníků kléru i osob žijících zasvěceným životem. Obvykle byli odsouzeni na dlouhé roky či doživotí, ale někteří byli dokonce i popraveni. Vězněným osobám byla odeprěna možnost účastnit se náboženského života v jakékoliv formě a veškeré neoficiální či neformální projevy duchovního života se bez milosti trestaly. Významně se redukovala výuka náboženství, katolíci byli šikanováni v práci i ve škole a omezovaly se poutě a jiné projevy náboženského života mimo prostory kostela (zde ovšem platí, že v silně náboženských regionech byly poměry o něco tolerantnější). Oficiální studium budoucích kněží v českých zemích se odehrávalo na Římskokatolické cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Litoměřicích, která se – oproti minulosti – stala jediným místem vzdělávání kněžského dorostu (tj. byl zde i jediný povolený kněžský seminář) a byla vyčleněna ze svazku Univerzity Karlovy. Jak vyučující, tak studenti museli vládnoucímu režimu projevovat loajalitu. Navíc směli kněží záhy působit ve své profesi jen s povolením státu. Smutným příkladem kněžské kolaborace s komunistickou mocí byl v roce 1950 založený tzv. Velehradský výbor katolického duchovenstva, z něhož o rok později vzešel Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva (v roce 1966 přejmenovaný na Mírové sdružení katolického duchovenstva). Jednalo se o hnutí, které předstíralo, že mluví ústy všech duchovních, a jeho členům se dostávalo řady výhod.

Neexistovala oblast v životě římskokatolické církve, již by se totalitní režim nesnažil mít pod kontrolou. Centrálně organizovaný dozor nad církvemi měl na svém vrcholu Státní úřad pro věci církevní a nejnižší úroveň představovala nechvalně známá pracoviště církevních oddělení

ONV s církevními tajemníky. Vše, co formálně či neformálně souviselo s katolicismem, bylo také předmětem zájmu StB. V neposlední řadě je nutno zmínit, že uvedené změny šly ruku v ruce s rychle přijímanou (proti)církevní legislativou.

Nicméně i v tomto prvním a nejtěžším období, které trvalo přibližně pět let, lze hovořit o určitých neúspěších totalitního režimu ve vztahu k římskokatolické církvi. Církev odmítla ústy svých biskupů uzнат legality nového režimu. Dále se nepodařilo vytvořit tzv. národní církev, která by byla zcela závislá na vedení československého státu. Relativně rychle po převratu vznikla potřeba teologického studia, kterou zájemci nechtěli absolvovat na oficiálním učilišti. Obraceli se tedy například na bývalé vyučující teologických fakult apod., z nichž někteří jim vycházeli vstříc. Díky odvaze internovaných a vězňených příslušníků kléru pokračovalo neoficiální teologické vzdělávání a řeholní a kněžská formace i v těchto prostředích. Toto postupné vytváření podzemní církve bylo podpořeno i ze strany Apoštolského stolce, který církvi na našem území udělil mimořádné (tzv. mexické) fakulty.²

Kromě církve podzemní (též skryté) vznikala přirozeně i církev exilová, která s ní byla v kontaktu. Exulanti se neomezovali pouze na teologické, resp. intelektuální aktivity, ale byli ochotni pomoci domovu i hmotně. Katolíci se však neobraceli jen na vlastní exilovou církev, ale obecně na ty zahraniční (nejen vatikánské) církevní struktury, které byly ochotné je podporovat. Jedním z mnoha příkladů této podpory byla tajná kněžská svěcení v NDR nebo v Polsku pro muže, kteří absolvovali kněžskou formaci v neoficiálních církevních strukturách.

Třebaže 60. léta 20. století bývají především spojována s politickým a kulturním uvolněním, římskokatolická církev čelila druhé vlně politických procesů, zejména s příslušníky řádů. Nadto byli stále ve vězení mnozí příslušníci kléru, kteří byli odsouzeni v 50. letech a nebyli propuštěni v rámci série amnestií pro politické vězně. Josef Zvěřina byl jedním z nich – brány vězení opustil až v roce 1965. Výsledky obnovených rozhovorů s Vatikánem, který se v tomto období rozhodl pro tzv. Ostpolitik, tj. smířlivost vůči středoevropským a východoevropským totalitním režimům, také nelze považovat za přínos. Příkladem budiž osud arcibiskupa Josefa Berana, jemuž sice byl povolen výjezd do Itálie, aby mohl být jmenován kardinálem, ale bez možnosti návratu do vlasti (podobně

2 Udělení výjimek (dispenzi) z církevních předpisů, jež mj. umožnily kněžská svěcení mimo oficiální struktury církve, které byly pod dozorem a vlivem komunistické moci.

si na počátku 70. let Československo na Vatikánu prosadilo jmenování – z hlediska Vatikánu – problematických biskupů).

Pozitivní změnu naopak představoval od první poloviny 60. let eku-
menický seminář v Praze-Jirchářích (který sice iniciovali evangelíci, ale
katolíci se na něm aktivně podíleli), Dílo koncilové obnovy z období
pražského jara, které sdružovalo kněze i laiky a kladlo si za cíl uvést
v život závěry Druhého vatikánského koncilu a (již posrpnový) přednáš-
kový cyklus pro laiky Živá teologie. Josef Zvěřina byl zapojen do všech
těchto aktivit. Pražské jaro se však projevilo i v dalších oblastech – ženské
řády směly oficiálně přijímat nové členky, vznikl nový teologický časopis
Via, mezi pedagogy teologické fakulty přišli noví vyučující, postup-
ně se mohli svých úřadů ujímat sídelní biskupové... Žádoucím krokem
bylo i zrušení Mírového sdružení katolického duchovenstva a návrat
dříve vězňených kněží do pastorace. Josef Zvěřina se vzhledem ke své-
mu odbornému záběru, ale i životním zkušenostem a pracovitosti stal
šéfredaktorem již zmíněného časopisu *Via* a začal, spolu s jinými dříve
pronásledovanými teology, učit na teologické fakultě. V neposlední řadě
se věnoval i pastoraci – od roku 1969 působil jako výpomocný duchovní
správce při arciděkanství kostela sv. Václava v Praze na Smíchově.

Okupace a následná normalizace se samozřejmě projevy i v životě
církve. Dílo koncilové obnovy zaniklo dříve, než bylo oficiálně povoleno,
časopis *Via* přestal vycházet, složení pedagogického sboru na teologické
fakultě se zásadně změnilo v neprospěch osob, které režim považoval
za politicky nespolehlivé, ženské řády opět nesměly oficiálně přijímat
dorost, dozor nad církvemi převzali osvědčení komunisté atd. V roce
1971 bylo založeno Sdružení katolických duchovních *Pacem in terris*,
které „vystřídalo“ Mírové sdružení katolického duchovenstva a těšilo se
podobným výhodám.

Politické změny však s sebou nepřinesly politické procesy podobné
těm v 50. letech. Z pastoračního hlediska bylo dobré, že komunistická
moc neodebrala kněžím – bývalým politickým vězňům tzv. státní souhlas
s vykonáváním duchovenské činnosti. Na pořadu dne také nebyly čistky
v Liturgické komisi a Teologické komisi³, v jejichž řadách působili i teo-
logové s vězeňskou zkušeností.

Intelektuální zaostávání normalizační církve způsobené nemožností
otevřené konfrontace s myšlenkami Druhého vatikánského koncilu a nej-
novější teologickou literaturou vůbec však bylo skutečností. Místy až

3 Jednalo se o komise zřízené při Sboru biskupů a ordinářů ČSR.

horečné aktivity některých příslušníků kléru i laiků v době pražského jara, stejně jako pozdější ilegální aktivity včetně vydávání katolického samizdatu, neměly potřebný dosah. V tomto kontextu tedy představovala necenzurovaná podzemní výuka teologie velmi zásadní věc. Studium organizovaly jednotlivé tradiční řády a kongregace (františkáni, dominikáni, jezuité, salesiáni), ale i jednotlivé osobnosti. Novinkou bylo otevření studia pro laiky – muže i ženy (samozřejmě ne ve všech případech) –, což byl výsledek vlivu koncilu.

Normalizační bezčasí narušil nástup polského papeže Jana Pavla II. Nový papež ukončil politiku ústupků Vatikánu vůči Československu, dodejme nicméně, že nedosáhl svých cílů, zejména s ohledem na uznání tajně vysvěcených biskupů. Je však namístě hovořit o pozitivním psychologickém vlivu na věřící, neboť tento papež otevřeně deklaroval své protikomunistické postoje a v našem prostředí dlouhodobě dodával odvalu Františku Tomáškoví.⁴ Za skutečně zlomový moment lze ovšem považovat až masově navštívenou pouť na Velehrad v roce 1985. Minimálně sto tisíc věřících tehdy projevilo před zraky představitelů režimu (svou přítomností, skandováním...) očividnou touhu po svobodě vyznání.

Druhá polovina 80. let s sebou nesla určitou naději danou nejenom poněkud volnějším poměry a s tím kupříkladu souvisejícím nárůstem objemu samizdatové literatury včetně periodik, ale i mladými konvertity a pokračujícím rozvojem stále ještě většinou v podzemí fungujících řeholí a kongregací. Lze říci, že v této době již církev nebojovala o přežití.

Na poli pastorace bylo skutečně významným krokem vyhlášení tzv. Desetiletí duchovní obnovy národa, jehož cílem bylo vnitřní obrácení věřících. Podobně zcela novou aktivitu představovala petice soukromého moravského zemědělce Augustina Navrátila nazvaná „Podnět katolíků k řešení situace věřících občanů v ČSSR“, která – poněkud neočekávaně – nebyla navzdory podpoře stovek tisíc katolíků zakázána. Také jmenování pěti nových biskupů v letech 1988 a 1989, kteří s režimem otevřeně nekolabovali, bylo jistým úspěchem. Po svatořečení sv. Anežky České v Římě, kterého se překvapivě směly zúčastnit tisíce českých poutníků, se symbolických vrcholem tohoto posledního období stala 25. listopadu 1989 slavnostní bohoslužba ve svatovítské katedrále, kterou celebroidl kardinál František Tomášek a která měla povahu národní manifestace.

4 P. František Tomášek byl tajně vysvěcen na biskupa v roce 1949. V roce 1965 se stal apoštolským administrátorem pražské arcidiecéze, v roce 1976 byl jmenován kardinálem *in pectore*, tj. aniž by toto jmenování bylo veřejně oznámeno, a o rok později, v roce 1977, byl jmenován veřejně. Ve stejném roce se stal pražským arcibiskupem.

Pro normalizační společnost však také platilo, že umožňovala přežít v relativním bezpečí a dostatku nejen těm, kteří byli k režimu viditelně loajální, ale i těm, kteří na sebe pouze příliš neupozorňovali. Tento fakt, spolu s dlouhodobou a úpornou snahou komunistického režimu zacílenou na již zmíněnou ateizaci a sekularizaci národa, je jedním z důvodů, proč na konci normalizace již církev nebyla samozřejmou součástí života lidí bez ohledu na to, zda se jednalo o praktikující či nikoliv. Celkový počet křtů, církevních sňatků i církevních pohřbů byl po čtyřiceti letech totalitního režimu významně nižší než na jeho počátku a stejně tak poklesl i počet nedělních návštěvníků bohoslužeb.

Jestliže již dříve nebylo možné stanovit přesné hranice mezi církví oficiální a podzemní, za normalizace se tzv. šedá zóna ještě rozšířila, neboť věřící se – v důsledku menších trestů ukládaných za nepovolenou/nelegální náboženskou činnost – méně báli. Josef Zvěřina se dokázal v této situaci obratně pohybovat, aniž by nadmíru ohrožoval ty, s nimiž byl ve styku. Jinými slovy – byl odvážný, ale nikoliv nezodpovědný.

Ke své malé radosti byl dosavadním životem vyčerpaný a přepracovaný Zvěřina poslán v roce 1971 do venkovské pastorace, které se z řady důvodů obával – nebyl zvyklý vést účetnictví, učit děti náboženství, v Praze zanechal své staré rodiče apod.⁵ Apoštolský administrátor P. František Tomášek si toho byl vědom a ve svém ustanovovacím dopise (Zvěřina se stal administrátorem v Praskolesích a excurrento administrátorem v Lochovicích) dokonce hovoří o Zvěřinově oběti.

Z hlediska pastorace svěřených farníků lze praskoleské období skutečně jen stěží označit za úspěšné. Kromě řady objektivních příčin (mládež například studovala, pracovala a trávila svůj volný čas mimo svěřené vesnice, a tedy i mimo Zvěřinův dosah) to byli představitelé režimu, kdo mu kladl při budování vztahů s farníky klacky pod nohy. Zvěřinovým volnočasovým aktivitám s dětmi například úspěšně bránili předseda národního výboru či ředitelka školy. Situace mezi dospělými nebyla výrazně lepší – ani v Praskolesích, ani v Lochovicích se nepodařilo vytvořit z farníků funkční komunitu.

5 Čtenáře, kteří mají zájem o bližší seznámení s životem a dílem Josefa Zvěřiny, zejména období do roku 1967, odkazují na dosud nejrozsáhlejší monografii o životě Josefa Zvěřiny *Odvaha být církví* z pera Vojtěcha Novotného. Tato objemná publikace obsahuje mj. i Zvěřinovu bibliografii. Edici agenturních zpráv o Josefu Zvěřinovi z doby, kdy byl vězněn, s názvem *Zvěřinec a jeho členové* zpracoval Petr Blažek. Dále jsou k dispozici různé úžeji zaměřené kvalifikační práce a odborné články a také úvodní studie k publikaci *Korespondence Josefa Zvěřiny a Aleny Falerské 1971–1975* od autorky zde předkládané knihy.

Na druhé straně se Zvěřina doslova vrhl na opravu praskoleské fary, kaple sv. Prokopa a kostela sv. Mikuláše a zde se mu relativně dařilo. I když měl velké štěstí a uspěl ve snaze získat finanční prostředky alespoň na částečné opravy (to nebyvalo pravidlem!), nejednou je dočasně sám úvěroval a v některých případech se z úvěru stal zřejmě dar. Zrekonstruovaná fara mu však umožňovala přijímat návštěvy. Zvěřina nebyl jediný, kdo našel odvahu zvát si na faru hosty na vícedenní pobyty, ale zejména v prvních letech normalizace to nebylo obvyklé. Mládež i dospělí jezdili ke Zvěřinovi na exercicie, ale i na odpočinek. Kromě toho přijímal i řadu krátkých návštěv, o čemž svědčí například jeho korespondence s Alenou Falerskou. Do Praskoles si ovšem našly cestu i zahraniční návštěvy. Jednou z nejdůležitějších byl P. Francesco Ricci, italský kněz, který založil tzv. Centro studi Europa orientale (CSEO), instituci vydávající autory – teology a filosofy – ze socialistických zemí s cílem představit je západnímu čtenáři. Díky Ricci mu tedy mohl Zvěřina publikovat nejen v samizdatu, ale i v zahraničí.

Za úspěch nutno považovat i jeho péči o řeholní sestry řádu sv. Voršily v Ročově a ve Zvíkovci, které pracovaly s dětskými psychiatrickými pacienty a mentálně postiženými dětmi. Sestry jezdily za Zvěřinou a pomáhaly mu na zahradě, s úklidem kostela apod. On jezdil na obě místa, někdy i s návštěvami z řad svých přátel a známých. Duchovní péče o sestry zahrnovala kromě svátosti smíření i přednášky, duchovní rozhovory a jiné neformální aktivity a byla přijímána s láskou a vděčností.

Zvěřinova venkovská pastorační služba skončila k 31. lednu 1975. Sám Zvěřina uvádí, že důvodem byl jeho (kritický) dopis Gustávu Husákovi. Vezmeme-li však v úvahu, kolika činností se Josef Zvěřina věnoval v oně již zmiňované církevní šedé zóně, ale také v podzemní církvi, není divu, že byl pro režim přijatelný stále méně a méně (oficiální důvod k odvolání je samozřejmě formulován zcela obecně). Bez ohledu na skutečné důvody odvolání však režim Zvěřinovi tímto postupem uvolnil ruce, aby se mohl až do své smrti plně věnovat aktivitám, které z dnešního hlediska hodnotíme jako velice důležité a pro církev přínosné.

Zvěřina se přestěhoval k rodičům do Prahy a okamžitě zahájil své pedagogické aktivity na poli dogmatické teologie. Dogmatickým teologem se stal nikoliv ze svého zájmu, ale v reakci na potřebu podzemní církve zajistit výuku tohoto zásadního teologického oboru (poprvé učil dogmatickou teologii již na teologické fakultě, kde působil v letech 1968–1970). Opět byl velmi aktivní – angažoval se ve výuce organizované františkány, salesiány, ale také P. Václavem Dvořákem a P. Janem Konzalem, cestoval skutečně po celé republice, Slovensko nevyjímaje. Mezi jeho posluchače patřili nejen „regulérní“ studenti teologie, ale také věřící lidé, doslova ze

všech koutů republiky, kteří navštěvovali jeho přednášky například proto, že je pozvali jejich přátelé, Zvěřinovi hostitelé. Tito lidé neměli intelektuální ambice, ale oceňovali jeho lidskost a vzniklé společenství.

Kromě pedagogických aktivit a psaní výukových materiálů se Zvěřina na jedné straně snažil psát texty určené nevěřícím, na druhé straně publikoval kupříkladu v *Teologických textech*, kvalitním samizdatovém periodiku určeném věřícím a redigovaném teologem Oto Mádrem. Přispíval i do *Studii* či *Informací o církvi*. Patrně nejznámějším plodem tohoto období je *Teologie agapé*.

Josef Zvěřina byl jedním z prvních signatářů Charty 77, čímž se stal součástí politické opozice, byť těžiště jeho aktivit zůstávalo v církvi. Po přestěhování do Prahy se zvýšený zájem StB o bývalého vězně i z tohoto důvodu projevoval nejen opakovanými výslechy, ale i domovními prohlídkami (o tom, kolik cenných materiálů se touto cestou ztratilo, lze dnes jen spekulovat). Důležitou roli sehrál Zvěřina v tomto období i jako neformální poradce Františka Tomáška.

V listopadu 1989 zbývalo Zvěřinovi jen několik měsíců života. V následujících týdnech a měsících se zvládl opět razantně přeorientovat a s neuvěřitelnou vervou začal pracovat na obnově, kterou potřebovala nejen církev, ale i celá společnost. Psal, uskutečnil řadu pracovních cest do zahraničí, byl jmenován čestným děkanem litomeřické teologické fakulty, připravoval se na výuku jak na této, tak na pražské Filozofické fakultě a stal se předsedou sdružení Křesťanská akademie Praha (dnes Česká křesťanská akademie). Dne 18. srpna 1990 náhle zemřel na pracovní cestě, když se koupal v moři v italském Nettunu.

Ženské emancipační hnutí zapustilo v českých zemích kořeny už v 19. století a postupně neslo své pozitivní plody. Československé ženy kupříkladu získaly aktivní i pasivní volební právo při volbách do obecních zastupitelstev a parlamentu již krátce po vzniku republiky. Také mohly získat výuční list v řadě oborů a byly jim otevřeny mnohé střední a vysoké školy.⁶ Povolání vykonávaná těmito vzdělanými ženami v rámci možností odpovídala dosaženému vzdělání. Současně bylo poměrně běžné, že se vstupem do manželství žena svou práci opustila, což vysvětluje, proč vysokoškolsky vzdělané ženy zůstávaly nadprůměrně často svobodné.⁷ Z hledáčku tehdejších legislativců ale neunikly ani nejhudší

6 První žena, jíž byl v našich zemích udělen doktorát, byla bioložka Zdenka Baborová. Stalo se tak v roce 1901.

7 Celibát pro ženy-učitelky byl vyžadován do roku 1919.

ženy, na něž se zaměřila sociální legislativa. Válečné období bylo krokem zpátky nejen z důvodu omezených možností vzdělání, ale i pracovní povinnosti vztahující se na bezdětné ženy a matky starších dětí. Tento stav samozřejmě pominul s koncem války.

Poválečná obnova země vyžadovala i nebývalé pracovní nasazení žen, přičemž tento trend mohl těžit z předválečné i válečné pracovní zkušenosti mnohých z nich. Jak ideologicky rozrůzněné ženské hnutí, tak odpovídající ministerstva směřovaly v této krátké době mezi dvěma totalitami ke stejnému cíli, kterým bylo usnadnění pozice zejména pracujících žen-matek (například povolováním zkrácených úvazků apod.). Dalším důležitým rysem tohoto období byla skutečnost, že nezaměstnané ženy nebyly nijak pranýřovány – to, co určovalo, zda budou pracovat, či nikoliv, se odvozovalo od jejich rozhodnutí ovlivněného vzděláním, ekonomickou situací, potřebou seberealizace apod.

Po únoru 1948 začala režimní propaganda záměrně vytvářet umělý obraz nové socialistické ženy-budovatelky, která nejčastěji pracovala jako dělnice a měla děti, pro které chtěla světový mír. Primární kvality takové ženy byly její oddanost práci (často mužské) a odhodlání budovat socialistickou společnost. Tato žena s důvěrou svěřovala své děti do školních zařízení jeslemi počínaje a radostně zvládala svou profesi i péči o domácnost. Třebaže tento obraz působil černobíle a často až parodicky (proto se také přibližně od poloviny 50. let se začal měnit na poněkud realističtější), sebevnímání žen co do rolí, které mají zastávat, ovlivnil v nemalé míře a na celá desetiletí.

Skutečnost byla samozřejmě jiná než oficiálně prezentovaný konstrukt. V prvních letech po převratu vyvíjel režim na ženy v domácnosti silný tlak, aby nastoupily do práce. V některých případech navštěvovali náboráři ženy přímo v domácnostech. Je nasnadě, že takovému tlaku se vzdorovalo velmi obtížně. Ženy byly směřovány do lehkého průmyslu, aby muži mohli být převedeni do rozšiřovaného průmyslu těžkého. Bylo běžné, že podmínky na pracovišti nebyly z hlediska hygieny a bezpečnosti ženám přizpůsobeny. V mnoha případech také začínala pracovní doba v 6 hodin ráno a ženy musely ještě před příchodem do práce dovést děti do předškolního zařízení. Nicméně i matky dětí mladšího školního věku řešily, co s dětmi, jimž škola začínala až v 8 hodin, protože předškolní družiny nebyly vždy k dispozici. O tom, jak „důležitá“ byla žena pro komunistický režim, svědčí i to, že až do roku 1965 nebyl povolen zkrácený pracovní úvazek ani matkám skutečně malých dětí a do roku 1967 ženy prakticky bez omezení pracovaly i v nočních směnách továrních provozů. Vedoucí pozice byly v naprosté většině případů